

Az élő Istenben való bizalom.

1. Tim. IV. 10. Mi bizunk az élő Istenben.

Jelen beszédem tárgya a vallásos bizalom. Ennek elsőbben elvét, másodszor azt a jót veszem vizsgálat alá, melyet eredményeül felállítani jogosulva vagyunk. Célom pedig az lesz, hogy az isteni élet eme csiráját minden lélekben fejleszsem.

A bizalom lényeges része az emberi természetnek. Életünket a bizalom szellemében kezdjük meg, s bizalommal ragaszkodunk szülőinkhez és zsenge korunk vezetőihez. Még előhaladott korunkban is, jóllehet számtalan csalódáson és rászedetesen mentünk keresztül, valahol meg kell akasztanunk bizalmunk horgonyát. A nélkül nem élhetünk, hogy ne legyen egy olyan lény, a kire, mint bizalmas barátira támaszkodhatunk. Általános bizalmatlanság a társadalmi lételt elviselhetlenné tenné. A társadalomban legszánsalom-ra méltóbb ember az, a ki nem talál senkit, kiben bizzék; a ki nem hiszi, hogy környezetében szivesség létezzék; a ki csak önző közönyt lát mindenben és gyűlöl mindenkit közelben és távolban. Ez általános bizalmatlanság, valóban, oly természetellenes, hogy az ép elmében soha se fedezhető fel. Ezt az esztelenség első jelének lehet tekinteni, s ha még ápoltatik, a józan ész teljes megzavarodásával végződik.

Arra születünk, hogy másokban bizzunk, s jaj annak, a ki nem tud bizni! S mégis a bizalom is szenvedéssel jár, mert minden bizalom tökéletlen, sőt nagyon sok csalfa is. Olyan egy sincs, a melyben néha ne csalódnánk. Mily ritka e földön az olyan állandó hűség, mely fölött sem időnek, sem körülménynek nincs semmi hatalma. Majdnem mindenki annyira ragaszkodik saját énjéhez és önérdekeihez, hogy tökéletes igazságot és nagylelkűséget nem mutat-hat még azok iránt sem, a kik leginkább biznak benne. Megtörté-

nik, hogy legjobb barátink, — kik különben a legtisztább szándékkal vannak — a helyes ítélet, meleg szív és akarat hiánya miatt nem eszközölhetik ki számunkra azt a jót, a mit tőlük várunk. A bizalomnak addig nincs teljes nyugalma, míg meg nem találta a tökéletes lényt, kinek változhatatlan hűsége alatt a határtalan jóság biztos reményéhez erősítheti horgonyát.

Vizsgáljuk meg csak, minő öszhangzat van az isteni és emberi természet között! A bizalom elve, a mint látók, az emberi léleknek lényeges részét teszi. Életünket az tartja fenn. És mégis, hacsak embertársaink körére szoritkozunk, bizalmunk folytonosan kigunyoltatik, úgy hogy némelykor semmi névvel nevezendő emberi jóakaratra nem támaszkodhatva, meghodol a szivemésztő kétkedésnek. A bizalom tökéletes jóság után vágyik. Már természeténél fogva végetlen és változhatatlan lényt keres. És egyedül csak abban találhat nyugalmat. Természetünk Isten végett teremtetett, épen mint szemünk az Isten dicső képmásának világosságáért, a napért.

Két kérdésre hívom fel különösen figyelmeteket. Elsőben: mi a vallásos bizalom elve? Másodszor: micsoda jó az, a miért Istenben bizhatunk.

I. Az első kérdést illetőleg azt felelem, hogy a vallásos bizalom Istennek az egyes személyek iránt való atyai szeretetén nyugszik. Ez igazság felfogása és hívése az Istenben való bizalom csirájának elültetése; de ezt az igazságot, mint valóságot, nem oly könnyű a szivben meggyökereztetni. Engedjétek meg, hogy példákkal bizonyítsam be. A midőn a teremtesen végig nézünk: legelőször is az élő lények rendjében az egymásután következő törvénye ötlük szemünkbe. Az állatok és növények saját fajuk másából állanak elő, és a midőn tenyésztő erejüket bizonyos határig kifejtették, ismét megsemmisülnek. A különböző fajok fenmaradnak, de mindenik fajnak az egyedei jönnek és mennek; egy darab időre feltűnnek és aztán megint elenyésznek, hogy utódaiknak helyet adjanak. Az ember is ugyanennek a törvénynek van alávetve. Születik, fokozatosan fejlődik, az aggkor bizonyos határáig eljut, aztán láthatólag hanyatlak s végre eltűnik. A felhozott példák azt a benyomást tehetik a világ felületes szemlélőjére, hogy a teremtő előtt az egyénnek kevés értéke van, hogy az emberi faj fentartatik s öröklétre van hivatva, de a fajt alkotó egyének természetében, úgy

látszik, nincs semmi állandóság. Csak úgy jelennek meg a földön, mint futó fellegek által vetett árnyékok, melyeknek legnagyobb része csekély nyomot hagy hátra. Előtörnek, mint meteorok a végtelenségből s aztán a sötétség elnyeli. A szivességnek világos jelei láthatók a természet törvényében, mely alatt minden egy ideig létezik. Sok készlet áll élvezetükre rövid pályafutásuk alatt; de az a jóakarát, mely nekik lételt ad, úgy látszik, inkább hajlandó a lények végtelen sorát gyarapítani korlátolt és tökélytelen javakkal, mint az egyedeket tartós és állandó boldogságra juttatni. E nézet szerint, Isten a változatoság, sokaság és fejlődés iránt való előszeretetből csak mulékony és változó létnek a szerzője, bármily tűnékenyek legyenek is a létezésnek különböző nemei. Ha Istenről ily fogalmunk van, akkor bizalmunknak nagyon gyengének kell lenni. Méltán várhatjuk hatalmától és jóságától, hogy az emberi nem mindig fenmarad s azt még inkább, hogy tökéletesedni fog. De hogy Isten állandó érdeklődést mutasson egyesek iránt, hogy egyes lények ez örökké változó sokaságból, mintegy kivételképen, legfőbb és maradandó javakat fognak élvezni, ebben nem bizhatunk. Az iránt nem lehetünk biztosak, hogy ez vagy amaz egyén, egészben véve, teljes osztályrészesé lesz a jónak; mert ámbár a természetben bőven van áldás az emberi nem számára, mégis embertársaink nagy része annyira el van zárva attól, hogy látszólag sokkal többet szenvednek, mint a mennyit élveznek.

Vannak sokan, a kik az isteni gondviselésről alkotott eme nézetnél megállapodnak: következőleg az ilyeneknek nincsen olyan bizalmuk Istenben, mely azt a nevet megérdemelné. Ezek elismerik ugyan mint a körülök levő rövid éltű sokaság szerzőjét, valamint azon ideiglenes javak adóját, a melyeket élveznek; de az egyesek iránt való atyai érdeklődését nem fogják fel. Az ilyenek Istent azokból ítélik meg, a miket látnak, már pedig azok csak változók és mulékonyok. Az emberi nem előttök folytonosnak látszhatik, de az egyének folytonosságát illetőleg semmi ígéretet nem látnak. E szerint kevés vagy épen semmi bizalmuk sincs Istenben a saját magok és mások részére, a mennyiben személyeknek tekintetnek. De minden egyén elméje lényegileg nagyobb, mint a milyennek mutatkozik. Egy elme sem jelenik meg a maga teljes kifejezésében vagy tevékenységében. Ellenkezőleg, a mit mond és teszen, az csak benső erejének nyilvánulása. Midőn egy genialis ember valamely műremeket alkot a művészet vagy tudomány terén; vagy pedig a mikor egy hős vagy emberbarát nagy-

szerü vállalatra szenteli magát, úgy érzitek-e. mintha minden egyes tényező mérlege lenne az ő szellemi erélyének? A bölcsész vagy költő egy ragyogó gondolatban nem egy értelem-világot s az akaratnak élő erejét tárja-e föl előttünk, a mely a nélkül, hogy ki lenne merülve, mindig újabb és szebb alakban tündöklök? A z e l m e n e m olyan tehetség, melyet mérlegelni lehessen, mint az anyagi erő. Mindenik elme új inger alatt új tehetségeket fejt ki, olyanokat, mikről mások nem is álmodtak s önmaga előtt ismeretlenek voltak.

Ha ez igaz minden emberi elmére nézve, hogyan gondolhatnók, hogy kevésbé igaz az i s t e n i e l m é t illetőleg? Ki képzelheti azt, ki a roppant világegyetemet megszemléli, hogy az az értelem, mely annak lételt adott, felemésztődik, és semmi egyebet nem várhatunk attól, mint csupán azt a hatást, a melyet most látunk? Vizsgáljátok meg az élet számtalan alakjait e földön, aztán emeljétek föl szemeiteket az égre s kérdelem: elhihetitek-e, hogy annak, a ki alkotta a megszámlálhatatlan világokat és a megmérhetetlen térben szép rendben fentartja, ne volna más célja velünk, mint amaz egynapos teremtményekkel, melyeket magunk előtt látunk? Nem vagyunk-e körülvéve egy végetlen elme jelei által s nem lehetünk-e biztosak az iránt, hogy az ily elme tanácsai megmérhetlenek s arra kell irányulnia, hogy képzeletet felülhaladó jóval árasszon el? Elhihetjük-e, hogy egy ilyen lény az emberi természetet ne alkotta volna magasabb szellemi fejlődésre annál, mint a minőnek e bolygó csillagon jelenleg tanui vagyuk? Nem épen az ember jelen állapota tökélytelenségében és titokzatosságában van-e a bizonyíték arra nézve, hogy még nem látjuk rendeltetése célját, hogy a végetlen atya határtalan jósága tervének csak egy kis részét jelentette ki nekünk, s hogy mi sokkal gazdagabb nyilvánulásait várhatjuk kimeríthetlen kegyelmének, mint a milyeneket eddig tapasztaltunk?

Azon ellenvetésre, hogy az Istenben való bizalmat az által kell mérlegelnünk, a mit az emberiség tapasztalatában jelenleg észlelünk, megfeleltem. Ugyanis azt állítám, hogy az elme, s különösen a végetlen elme tulajdonképeni természetétől összehasonlíthatatlanul nagyobb jót kellene várnunk, mint a milyent tényleg szemlélünk. De a kétkedőnek egy más felelettel is szolgálhatok, és erre különösen felhívom figyelmeteket. Bizalmunkat — azt mondjátok — abból kell megítélni, a mit látunk. Ám legyen, de vigyázzatok, hogy

a mit láttok: igazán felfogjátok és megértseitek. Milyen ritka az ilyen pontos és mindent felfogni bíró észlelő tehetség! És mégis, e nélkül micsoda merészség bírálat alá venni egy végetlen és örökké élő Istennek céljait. Bárminő teremtményt tekintsünk meg, annak valóban végetlen összeköttetései vannak a mindenséggel. Az az örökös multat ábrázolja, a melynek eredménye. És egyszersmind a végtelen jövő jelét hordozza magán, a mely felé törekszik s vezeti az utat. Következésképp, a ki nem különbözteti meg a jelenben a multat és jövőt; a ki nem fedezi fel a látott mögött a nem látottat: nem fogja fel helyesen és nem is mondhat ítéletet felette. A dolgok felszine, melyre szemeiteket vetitek, egy végetlen örvényt takarhat. S e felszint csak annyiban értitek, a mennyiben abban a titokteljes mélység jeleit alant nyomozzátok. Ti így szóltok: „Az emberi faj egyedei gyarló és mulékony lények, születnek, nőnek és eltűnnek épen mint a növények vagy oktalan állatok; és hogyan gondolhatjuk, hogy az örökkévaló Isten mélyen érdeklődjék az ily mulékony teremtmények iránt, vagy mikép higyjük felőle, hogy köteles azokat örökkétartó javakkal elárasztani!” Bizonyosak vagytok-e tehát, hogy felfogtátok az emberi lényt, a midőn úgy beszéltek róla, mint a ki a változás és szétoszlás ugyanazon törvényének van alávetve, a melynek minden földi teremtmény engedelmeskedik? Nincs semmi mélyebb az ő természetében annál, a mit egy esetleges pillantással megtekintetek? Nincs valami olyan tulajdonság, a mely őt az alatta levő, élő teremtmények sorából kiemeli? Nincsenek-e olyan elemek benne, a melyek egy folytonos és örökkétartó létezés zálogai?

Vegyünk csak egy tényt. Minden kül változások között, nincsen-e minden embernek öntudata saját azonosságáról, és hogy mindig ugyanazon egyén? A körülte levő összes állatok összetétele és szétbomlása közepett, nem érzi-e, hogy a gondolkozó, érző és akaratelv benne egy, megoszthatatlan és szétválhatatlan lényeg marad? Nincs-e a lélekben egység, a mely megkülönbözteteti azt az anyagi tezmészet szétmáló összetételeitől? És továbbá, ez egyén változandó és mulékony elemekből van-e összerakva? Vajjon az ég és föld tűnékeny látványának csupán csak visszaverődése és képmása? Vajjon csak visszhangja ama hangoknak, a melyek egy folytonos teremtésben rezegnek és elhalnak? Ellenkezésképp, ki nem tudja, hogy ő az örök igazságot felfogó tehetséggel bír, s olyan tulajdonokkal, a melyek az örökkétartó jó elérésére

lelkesítik? Nincsen-e mindnyájunknak fogalmunk az igazról, az isteni törvényről, a mely régibb az időnél, s a melyet a lélekből soha se lehet kitörölni? Nincs-e a lelkiismeretben egy olyan szózat, melyről érezzük, hogy nem elhaló hang, hanem az örökkévalónak és mindenhatónak hirnöke? Nincs-e fogalmunk a végetlen nagyságról, mely minden véges lényt magában zár; az abszolút lényről, mely felett semmi változásnak sincs hatalma? Nincs-e fogalmunk a végetlen egységről, a ki ugyanaz volt tegnap, ugyanaz ma és ugyanaz lesz mindörökké? Nincs-e tehetségünk arra, hogy e végetlen és változhatatlan lény közvetlen közelében jussunk, hogy a minden tökéletességgel bíró lényt imádjuk, hogy a kibeszélhetetlen jó ságot szeressük? Nem birunk-e mindnyájan öntudattal a természet minden ereje fölött álló erőről, öntudattal, hogy ahoz életünkben és halálunkban ragaszkodjunk, ha mindjárt mindaz, a mi a világon leghatalmasabb és legrettentőbb összeesküdnék is, hogy attól elszakítson?

Egy oly lény természetében, mint az ember, nincsenek-e jelek a folytonos létezésről? Csak az az ő sorsa is, hogy az anyagi világ tűnékeny alakjaival összevegyítették? Van az emberi természetben egy bámulatos szenvedély — ha szabad e kifejezést használnom — a mely szüntelen az állandó és változhatatlan után törekszik s a mi által nem csekély jelét adja saját halhatatlanságának. Állandóan változó alakokkal levén környezve, az elme mindig azon tűnődik, hogy e muló típusok mögött egy olyan határozott valóságot találjon, a melyre támaszkodnia lehet. A természet szüntelen változásai közepett azután sovárogo, hogy olyan állandó törvényt fedezzen föl, a melynek minden változás alá van vetve, maga pedig soha sem változhatik. Hiszen, a tudomány is ama nagy feladat megoldásán fáradozik, hogy e változás közepette az egyetemes és változhatatlan törvényt kitalálja. És mily édes öröm tölti el a bölcsész lelkét, midőn a látszólag kibonyolíthatlan zavarban csak némi nyomát is fölfedezheti ama főelvnek, mely minden eseményt kormányoz! Az ember szereti az egyetemeset, a változhatatlant és az egységet. Minden oldalról korlátokra talál, de épen ezek, ugyszólva, készítetik egy benső erély kifejtésére azokat átugrani. Fizikai alkata csak néhány lábnyi tért foglal el, de azért gondolatával végtelenségekbe szárnyal. Az idők perczeiben, árjában él, és mégis hátra- és eléfelé is az örökkévalóságba tekint. Így a

létezésnek épen e korlátozottsága kelti fel benne egy határtalan és végnélküli élet eszméjét. Vethettek-e egy futó pillantást még csak egy ilyen lényre is, mint ez, és mondhatjátok-e, hogy ti nem láttok semmi egyebet egy mulandó pálya világos jelénél? mondhatjátok-e, hogy a faj megmaradhat, de az egyed meg fog semmisülni; hogy a tünékeny emberi nem leginkább megtalálja élőképét a vizgőzben, mely a tengerből felszállván, egy perczre meggyül a fellegekben s aztán elpárolog, vagy esőcseppekben újra lehull abba a mélységbe, a honnan felszállott volt? Ti abból ítéltek s azt mondjátok, a mit láttok. S úgy nézitek az embert, mint a vadember néz egy jeles találmányt, a nélkül, hogy annak sokféle haszna közül csak egy is megvillanna elméjében, vagy pedig, a mint a gyermek bámul egy szépművészeti tárgyat. Szóval: látván nem láttok. A mi legértelmesebb az emberben a látásra, az el van rejtve előttetek. Ti addig az emberről valósággal semmit sem tudtok, a míg meg nem különböztetitek benne a változhatatlan és halhatatlan természet nyomait, a míg nem ismertek el józan eszében, lelkiismeretében, szeretetében és akaratában valami olyast, a mi Istennel egyesülve van. Ne beszéljete a társadalmi élet csalfa látzatából meritett emberismeretetekről. Az emberi természetre vonatkozó minden ismeretetekkel, melylyel dicsekedtek, annak csak felszínét érintitek. Az emberi természet, megkülönböztető elveit illetőleg, még eddigelé egy ki nem jelentett titokzatosság előttetek.

E szerint abból, a mit látunk, nem lehet következtetni, hogy Isten nem érdeklődik az egyén iránt, és hogy benne nem lehet bizni, mint olyanban, a ki minden egyes személynek különös javát akarja. Isten minden emberi elmébe a magáéhoz rokon erőket lát: az égi boldogság és dicsőség elemeit, a melyek a mennyei atya szeretetét minden egyes lélekkel elválaszthatatlanul összefűzik. És ezek az isteni elemek feljogosítanak minket olyan bizalomra, a mely teljesen különbözik attól, a mely az ember mulékony létezésének felületes szemléléséből származik.

II. Most már az általam kitűzött második kérdést veszem tárgyalás alá, t. i. „Micsoda jó az, a miért mint egyének, bizhatunk Istenben?” Egy felelet azonnal önként értetődik. Nekünk nem szabad, nem kell azért biznunk Istenben, hogy ő megadja számunkra mind ama javakat, a melyeket önkényesen, szabad tetszésünk szerint választunk. A tapasztalat semminemű felhatalmazást és felbátorítást nem nyújt arra, hogy oly jövőt alkossunk a

magunk számára, a milyen után a csupa természeti hajlamok és szenvedélyek sovárognak, és hogy azért helyezzük bizodalmunkat az Isten atyai szeretetébe, mivel biztosítékot várunk tőle eme vágyaink beteljesítésére. Az emberi élet az ilyen csalfa bizodalom által előidézett hiu remények és meghiusult törekvésekből van összerakra. Istenre nem tekinthetünk még úgy sem, mint legsúlyosabb szenvedéseink elleni védpaizsra. A világegyetem törvényei, jóllehet működésükben általában véve igen jótékonyak, iszonyu roszt hoznak némelykor az egyénre. Miért bizhatunk tehát Istenben? Feleletem az, hogy mi késedelem és egy percnyi habozás nélkül bizhatunk, hogy Isten természetünk tökéletesülését óhajtja, és hogy e nagy cél elérésére mindig olyan utakat és módokat nyújt, a melyek az ő mindentudósága és az ember erkölcsi szabadságával teljes összhangban állanak. Csak egy igaz jó van a szellemi lényre nézve, és ez annak tökéletesedésében található fel. Az emberek lassan jönnek rá ez igazságra, pedig ez a kulcs az isteni gondviseléshez és az élet titkaihoz. Ha a létezők változatos sorain, a melyek vizsgálódásaink alá esnek, végig tekintünk, nem úgy találjuk-e, hogy mindenik teremtmény java saját természete által van meghatározva; és nem áll-e mindeniknek a jólléte a saját típusához való tökéletesedés gyarapodásában? S kérдем, hogyan lehetne az ember is máskép boldog, mint az őtet jellemző minden tehetségének ugyanezen törvény szerint való tökéletesedése által? Így a testi jóllét is szabad, egészséges és összhangzatos fejlődésétől: azaz, szervezete tökéletességétől függ s van feltételezve. Csonkítsd meg a test valamelyik szervét, vagy mozdítsd el a maga helyéről s a létezés kínos fájdalommal változik. S mennyivel inkább függ a lelki boldogság a lélek összes tehetségeinek szabad, ép és összhangzatos fejlődésétől? Az értelmi, erkölcsi, szellemi tökéletesedés, vagy más szavakkal: az akarat, lelkiismeret és józan ész erélyes működése, a mely egész szellemi természetünket önmagával, embertársainkkal és Istennel összhangzatba hozza, csakis egyedül ez érdemli meg a jó nevezetet. Ezt tanítja a keresztény vallás. Mert azt tűzte ki végcélul, hogy a lelket megszabadítsa minden betegségtől, túlságtól, gyengeségtől és bűntől, hogy helyreállítsa a rendet annak összekötő erői között, hogy felébressze benne a kötelesség elvét, mint kormányzó törvényt, és hogy fejlessze azt az egyetemes szeretet és tökéletes egyenesség szépségében. Ime, ezen jóért bizha-

tunk Istenben teljes bizodalommal. Bizonyosak lehetünk abban, hogy ő kész és akar is azzal minket elárasztani, hogy ő folytonosan hívogat és vezérel minket ama jó felé gondviselése és szent lelke által, a különböző megpróbáltatások és viszontagságok útján épen úgy, mint a diadalok és boldogságnál fogva; és hacsak saját akaratunk nincs teljesen megromolva, akkor semmiféle világi hatalom sem foszthat meg minket attól.

Ilyen az a jó, a miért bizhatunk Istenben: az egyedüli jó, a mely feljogosít a benne való bizalomra. Isten nem ígér semmi mást, vagy kevesebbet, mint természetünk tökéletességét. Mi nem bizhatunk benne jóllétünk végett, nem tehetjük azt, a mit akarunk sikerünk érdekében; mert gyakran meghiusítja legkitartóbb munkánk eredményét és váratlanul megalázza a legbüszkébb hatalmat. Nem az egészség, barátság, tisztelet s külső nyugalom azon javak, a melyek miatt Istenben bizalmunkat helyezhetjük. Még csak egyetlen világi boldogság sincs biztosítva számunkra. És ez jól is van így. Istennek külső ajándékai — melyek csupa árnyékok, mint a boldogságé — hamar eltűnnek, és azok mulékonysága jelenti ki, ellentétül, az egyedüli igaz jót. A józanész és lelkiismeret, ha csak szavukra hallgatunk, meggyőznek minket a felől, hogy minden külső emelkedés benső nemesség nélkül csak hiu látszat; hogy a legsikeresebb pálya lelki épség gyarapodása nélkül nem egyéb egy hosszúra nyult betegségnél, a szenvedélyek és vágyak egy szokásos lázánál s inkább halál, mint élet; hogy nincs állandó hatalom, tartós béke egyébben, mint az igaznak tántorithatlan elveiben; hogy nincs igazi uralkodás más, mint saját szellemünk kormányzása; nincs valódi szabadság, csak a határtalan, önérdek nélküli szeretetben, és nincs teljes öröm másban, mint élő létezésében ama végtelen jelenlétnek, felségnek és jósnak, a kiben élünk, mozgunk és vagyunk mindnyájan.

Ez a tökéletes jó, ha keressük, ép oly biztos, minthogy Isten létezik. Ebbe helyezzük bizalmunkat. Ha magam körül tekintek, nem látok semmi olyat, a miben bizhatnék. Mindenfelől csak a nyugtalan ocean habjait s az enyészet nyomait szemlélem. De a mulandó létezés eme világa közepett mégis van egy halhatatlan természet. És ez: az emberi lélek; a ti lelketek, az én lelkem, minden emberi lény lelke. S erősen hiszem, hogy ez halhatatlan; mert isteni ereinél fogva rokon az atyával. Ezt a lelket, meggyőződésem szerint, azért teremttette, hogy önma-

gának dicső képmása legyen, hogy szembe szálljon minden rosszal s azokat mind legyőzze, hogy keresse szüntelen és megtalálja a jót, hogy engedelmeskedjék az igaz örök törvényének, melyet az Isten saját akarata is megerősít. Én Istenben ezen végetlen jóért bízom. S nem ismerek semmi más jót ezen kívül, a mi végett bízom benne. Vegyétek el ezt s akkor nem érdemes élni sem nektek, sem nekem. Ezentul a mi létezésünk céltalan lenne; a világegyetem pedig csak erőpazarlásnak látszanék.

Ha a kétkedő az emberi természet jelenlegi alantias fejlődésére mutatna, ha azt kérdezné tőlem, hogy minő ígéretet látok a léleknek egy magasabb állapota iránt, a mi bizalmam tárgya: azt válaszolnám, hogyha nem volna kielégítő felelet e kérdésre, még akkor is bíznom kellene. Mégis hinnem kell, hogy a milyen bizonyos egy tökéletes Isten létezése, ép oly bizonyos, hogy az ő célja nem lehet más, mint a tökélyesítés, és hogy előbb vagy utóbb legmagasztosabb művére — az emberi szellemre — hatással kell lennie. Hinnem kell tehát, hogy ha valóban isteni tehetségeket adott, azokat fejlődhetés végett kellett adnia. Nem hihetem, hogy a lelki ismeretet azért adta volna csak, hogy élvágyaink, kívánságaink által elnyomjuk; hogy a józanész fáklyáját s a jóság iránti nemes vágyat csak azért gyújtotta volna meg, hogy a kétségbeesés éjjelében kialudják. De az emberi nem jelenlegi alantas állapotjából meritett ellenvetésekre is van még egy feleletünk. Hát alantas helyzetében is nincsen senki, a ki a jó magas célját az emberi természetben feltüntetné? Nincs senki olyan, kiben a szellem diadalmaskodik a testen, kiben a szeretet isteni elve legyőzi az ént; nincs senki, a ki előtt a kötelesség szózata a legtisztább, legmeggyőzőbb és a legparancsolóbb minden más szózatnál; nincs senki, a ki előtt Isten egy dicső valóság és a ki erős, nyugodt, derült és vidám tud lenni az ő mélyen érzett jelenlétében? Nincsenek olyanok, a kik úgy szeressenek, mint Jézus szeretett, és a kik úgy tudjanak szenvedni és meghalni fajukért, mint az ember fia? Igenis, léteznek ilyen emberek. Ezek azok, a kik kijelentik nekünk természetünk valódi célját, azt a jót, a melyre egyenkint és mindnyájan rendezve vagyunk. Igaz, hogy az emberi természet jelenben fejlődése nagyon tökéletlen fokán áll. De azért mégis hiszem, hogy tökéletesedés a végcélja. Mert a végcél olyan valami, a mit fokonyként érhetünk el. Semmit sem kezdhetünk a végcélnél. Nem vitathatjuk azt, hogy valamely lény nincs a jó elérésére rendezve,

mivel azt azonnal el nem érheti. Mint gyermekek kezdjük el az életet, jóllehet öregségre vagyunk teremtvé. Épen így fejletlen értelmi és erkölcsi tehetségekkel kezdjük meg az életet is, s mégis bölcseségre és erényre vagyunk rendelve. Az a bölcsész, kinek felfedezései most bámulatba ejtenek minket, egykor nem tudott különbséget tenni jobb és bal keze között. Egy szent szeráfnak is lelki erei ép oly szerényen rejtőztek egy csirában, mint egy halandó csecsemő elméje. Isten célját a bennünk rejlő törekvésekben kell olvasnunk, nem pedig a legelőször nyert tehetségben. Isteni tehetségekkel mindegy bárminő helyzetet foglalunk el a kiindulásnál, ha egyszer a rendeltetésünk teljesítésére serkentő szellem fel van ébresztve bennünk. Arra nézve, a ki egy végtelen pályára a tökéletesedés felé törekvés ösztönével lép, micsoda fontossággal bír az, hogy hol kezdi meg az első lépést? A jövő egészen az övé.

De talán ti azokra hivatkoztok, kikben ez előhaladási szellem, a tökéletesedés után való törekvés ez ösztöne hiányzik, és a kik tétlenségbe s vétékbe sülyednek. S talán azt fogjátok kérdezni, hogy vajjon Isten szándéka ezek iránt is oly szeretetteljes. Én azt felelem, hogy az. Mert ők nem az isteni kegyelem hiánya miatt esnek el. Már a jó s á g természetéből következik, hogy azt a teremtő nem erőszakolhatja egy teremtményére sem és szenvedőlegesen az nem is fogadható el. Az egyénnek magának kell azt keresnie és azért küzdenie, és csakis önmagát kell vádolnia, ha nem kereste és meg nem találta. Mindnyájunknak éreznünk kellene, hogy a mi teremtőnk atyailag hívogat a l e g f ő b b j ó felé és erőt, segílyt ajánl elérésére. Minden kötelességben, melyet Isten előnkbe szab, a tökéleleség útját jelöli ki, s a lelkiismeret minden szemrehányásában arra int, hogy a halálhoz vezető útról letérjünk. A változás, megcsalattatás, szenvedés és gyász által csak el akar vonni minket attól, a mi mulandó, és megnyerni az egy igaz, örök v é g c z é l n a k. A legelesettebb emberi lényt is egy benső szózat megbánásra serkenti; és neki biznia kellene Istenben, hogy ha e szózatra hallgat: akkor a kegyelmes atya biztató reménye által új életre kél, újult erőt nyer, megvigasztalódik és az ő lesülyedt állapotából az angyalok dicső társaságába jut.

Mily magasztos tan az, hogy ha a j ó s á g o t á p o l j u k keblünkben, az örök élet még most elkezdődik számunkra! Lehet-e valami felemelőbb és nemesítőbb ama bi-

zalomnál, hogy Isten mindenféle változást csak eszközül küld a mi soha meg nem szünő szellemi gyarapodásunk végett, hogy ő azért rendeli a mi társadalmi viszonyunkat, hogy olyan szeretetet ápoljon bennünk, a mely végre magába öleli a szellemi világot, hogy ő azért küldi a megpróbáltatást, hogy a jó akarat hatalmát felébreszsze, azt a hatalmat, a melynek minden akadály enged, és a melynek lényünk előhaladásában itt képzelhetetlen jótékonyság csudáit kell művelnie! Minő boldogító érzet biztosítva lenni a felől, hogy a mi nevelésünk folytonosan előre halad egy gondos atya vezetése alatt, a ki az egész természetnek, a gondviselés eseményeinek, az összes társadalomnak, az igazság és tiszta meggyőződés apostolainak létrehozója! Minő boldogság hinni azt, hogy mi egy végtelen Istennek eme végtelen világegyetemében örökre fogunk élni, hogy mi időről-időre a lelkek nagy családjával bensőbb és tisztább összeköttetésbe jövünk, és rokonszenyvünket szélesebb meg szélesebb körben fogjuk terjeszteni, hogy mi Istenhez mind közelebb-közelebb jutunk és az ő szellemi életének részesei leszünk tisztultabb felfogásunk és bensőbb szeretetünk által! A bizalomnak ezen biztosítékai nem álmok. Ezen örök és fenséges igazságok nyilvánulnak természetünkben, írva vannak Isten igéjében s tündökölnék a Jézus jellemében. Nem! Ezek nem álmok. Mindnyájunkra nézve dicső valóságokká válhatnak. Ez nem olyan bizalom, a melyet csak kevés kiválasztottnak kell ápolni. Mindnyájan hivatalosak vagyunk az ilyen bizalom ápolására, és feljogosítva atyánk által arra, hogy e kimondhatatlan jót úgy tekintsük, mint lételünk vég-célját.

Ime, a fennebbiekben előadtam a vallásos bizodalmat, annak elvét és célját. Az idő rövidsége miatt még csak egy indokot említek meg a végett, hogy erősen ragaszkodjunk e bizodalomhoz, mint a szellemi erő forrásához. Mi gyakran beszélünk gyengeségünkről. Azt mondjuk, hogy az az erőhatályosság nincs meg az életben, a mit reményben óhajtunk. De ez a tulajdonképeni gyengeség csak a bizalom hiányából keletkezik. Mi lelkesít arra, hogy a jónak más formáit keressétek? Ti azt hiszitek, hogy azok birtokokban vannak. Mi az éltető lelke minden nagy vállalatnak? Az a bizalom, hogy valóban ki is lehet vinni. A pogány bölcséségnek a volt a maximája, hogy „minden dolog lehetséges annak, a ki azokat annak tartja.” Bizni egy magasabb erőben annyi, mint amaz erőnek részese lenni. Már többször volt

idézve, hogy egy hadsereg ereje a fővezérben való bizalom által megkétszereződik. Bizzatok azért, csak bizzatok s akkor erősek lesztek. Nem képzelhetitek el, minő megbecsülhetetlen kincs, minő szilárd erőhatályosság van az erős bizodalomban! Bizzatok saját szellemi lényetekben, bizzatok az élő Istenben.

K. H. Vajjon valóban így bizunk-e mi Istenben? Vajjon az isteni jószág tanában való bizalmunk több-e a csupa hagyományos megnyugvásnál? Ugy ragaszkodunk-e hozzá, mint egy éni szellemünk valódi atyjához, a ki komolyan óhajtja a mi egyéni előhaladásunkat egy végtelen életben? Élőnkön és igazán érezzük-e, hogy ő közel van hozzánk mint egy állandó jó barátunk, hogy vezéreljen, bátorítson s megáldja nemes vágyainkat és törekvéseinket? És ebben a bizodalomban örködünk-e, imádkozunk-e? Igyekezünk-e erős elhatározással keresni és elérni úgy saját magunk mint embertásaink számára a létezés legfőbb czélját, halhatatlan lelünk tökéletesedését?
